

ועל גוף הדין שבעדות חמש נשים יש לה כתובה, כבר הקשה הגרעק"א, הרי להלכה קיימא לן כבית הלל שאם מת הבעל לפני שהשקה אין לה כתובה, כי עליה מוטלת חובת ההוכחה שלא זינתה, ומדוע אם כן כאן יש לה כתובה, מה בכך שאין הנשים הללו נאמנות, סוף סוף היתה כאן סתירה לאחר קינוי, ואין לנו אפשרות לבדוק נאמנותה? וצידד לומר שהיא תקנה מיוחדת שלא לגרוע כתובתה על פי עדותן, כי חששו שאם נפסידה על פיהן יבואו לשקר בה. ועוד תרצו שאלה זו בפנים שונות. ע' בית מאיר אה"ע קעה. ובתשובת רעק"א אליו (ח"ג נא) דחה דבריו; רש"ש; אחיעזר שם; חידושי רבי מאיר שמחה מדוינסק, חדושים ובאורים, ועוד.

דף לב; פרק שביעי

הערות ובאורים בפשט

'אלו נאמרין בכל לשון: פרשת סוטה ווידוי מעשר...' — טעם לסדר הדברים המנויים במשנה — ע' בספר אמת ליעקב.

'וברכת כהן גדול' — נקטו ברכת כהן גדול ולא קריאת התורה עצמה, כי קריאתו בתורה הרי היא כשאר קריאות שבתורה, שלדעת הסובר 'כל התורה בכל לשון נאמרה' (ראה להלן לג. ובראשונים), גם היא כשורה בכל לשון (משך חכמה — אחרי טז, לא). ולמאן דאמר 'בלשון הקודש נאמרה' אין צריך לומר שגם קריאה זו תהא בלשון הקודש דוקא (הרד"ל).

ואפשר שלענין הקריאה לא הוצרכו לומר, שפשוט הוא שבמקדש קורא מתוך ספר הכתוב אשורית ובלשון הקדש. גם אפשר שנקטו 'ברכת כהן גדול' אגב 'ברכת כהנים' [ו'פרשת המלך' אגב 'פרשת עגלה ערופה'] אבל הדין שוה לקריאה ולברכות. (עפ"י חדושים ובאורים להלן מ:). ובפירושו תוס' יום טוב (להלן משנה ז) כתב הכוונה כאן לקריאתו דוקא, אבל ברכתיו הרי הן כשאר ברכות, שלא מצינו מקור לחלק בין ברכה זו לשאר הברכות הנאמרות בכל לשון.

טעם הדבר שברכת כהן גדול בלשון הקדש, בשונה משאר ברכות ותפילות — אפשר משום מעלת קדושת היום תקנו כן (עפ"י תורא"ש להלן מ:). ופרשת המלך — אפשר משום שנאמר תקרא את התורה הזאת — משמע תורה זאת ככתבה תהא קריאתה. (תורא"ש מא.)

'ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל' — המאירי כתב שלא היו עומדים בראש ההר למעלה אלא בשיפועו, כדי שיהא קולם של לויים נשמע להם יפה. ולכך כתוב ביהושע (ח, לג) חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל, כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשנה. לדברי רבי (לז), לא עמדו על ההר אלא למטה, ככתוב בספר יהושע, ומה שנאמר על הר... — היינו בסמוך.

זכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון — נמצא בספר 'תגין', שהתורה כולה היתה כתובה על האבנים, מבראשית עד לעיני כל ישראל, בתגיה ובכל דקדוקי כתיבתה, ומשם נעתקו התגין בכל התורה. ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה מעשה נסים. (רמב"ן — תבוא כו, ג). ויש אומרים שכתבו עליהן את המצוות בקיצור, כגון ה'אזהרות'. (כן הביאו רמב"ן וראב"ע (תבא) מרבנו סעדיה גאון. וכן הביא המאירי).

ובחידושי הרי"ם (תבוא) איתא: לא שכתוב ממש בלשון צרפת וטורקי, אלא כתבו בלשון הקודש באופן שיוכל כל איש מן האומות לקרוא ולהבין בה כפי דעתו ולשונו — שכן חיות כל הלשונות מלשון הקודש שהיא שרשן. ועי"כ תהא בה אחיזה והארה לכל איש יהודי שנפוץ בכל אומה ולשון. ויש מי שסובר לחדש שאף לדעת האומרים שכתב כל התורה ככתבה, זה רק בלשון הקדש, אבל בשבעים לשון לא כתב אלא את האזהרות, שהרי כשתרגמו שבעים הזקנים את התורה ליוונית, חששו שמא יבואו לגלות פנים בתורה שלא כדין והוצרכו משום כך לעשות בה שינויים, והיה זה יום קשה לישראל, ומדוע לא חששו גם כאן לכך — אלא נראה שלא תרגמו אלא את עיקרי הענינים. (עפ"י הערות למסכת סוטה להלן לה:)

(ע"ב) 'פרשת סוטה מנלן'... — לפי גרסת רש"י, הלימוד שכשרה בכל לשון הוא מואמר הכהן אל האשה — משמע, בכל לשון שהיא שומעת. ובאור הראיה [הלא לכאורה אפשר לקיים לשון הקודש והבנת האשה, ללמדה תחילה באור המלים ואחר כך לומר לה בלשון הקודש] — כי אין מסתבר לגמרא שקפידת התורה לשני דברים אלו גם יחד, כי אם צריך לשון הקודש דוקא, הרי שעיקר הדבר הוא אמירת המלים, ואם כן, אין צריך הבנה. ומכך שהצריכה תורה לומר לה באופן שמבינה, סימן שהעיקר הוא ידיעתה והבנתה, וממילא אין חילוק באיזו לשון אומרים לה. [אמנם, בפרוש המשנה לרמב"ם משמע שגרס (כגרסה שלפנינו) 'בכל לשון שאתה אומר', והיא דרשה נפרדת]. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א לב, ב ע"ש).

ואם האשה אינה מבינה לשון הקודש אלא לשון אחרת בלבד — אין לומר לה אלא באותה לשון שמבינה. (הרד"ל. ואף על פי שלענין ק"ש ועוד, מועילה לשה"ק ללא הבנה, ורק בשאר לשונות צריכים שיבין ע' משנ"ב ובאור-הלכה סב; קא. יד. וע"ש בפמ"ג ובהגהות ר"א לנדא שבסוף המסכת) כאן שונה, שהעיקר תלוי בהבנת הלב, וכביטול חמץ וכדו'. וכן הדין בשבועת העדות ובשבועת הפקדון).

זידי מעשר — מנלן... ויליף 'אמירה' מסוטה... ויליף אמירה מלויים... דנין אמירה גרידתא מאמירה גרידתא ואין דנין אמירה גרידתא מענייה ואמירה' — הכוונה לחלק בין אמירה אישית כוידוי מעשר וסוטה, לאמירה ציבורית, שכשמדבר אל הציבור (שזהו 'עניה' — בקול רם) מסתבר יותר לומר בלשון הקודש, לשון המיוחד לציבור והמאחד את האומה. (אור שמח הל' מלכים ז, ג). וכן בספר אמת ליעקב נתן כלל בדינים הללו; כל אמירה שהיא פרטית, בין אדם לחברו [כסוטה ושבועת העדות] או בין אדם לקונו [תפלה וברכת המזון] — כשרה בכל לשון, [וענין המחלוקת בקריאת שמע, כי הם דברי הקב"ה לישראל]. ואילו אמירה פומבית, כקריאת המלך, ברכות וקללות, עגלה ערופה ומשוח מלחמה, וכן חליצה שכתוב בה 'ונקרא שמו בישראל' — בלשון הקדש. וכן מקרא בכורים משמע שהוא ענין כללי. וברכת כהנים — שמא משום שאין תרגום לברכת כהנים, כדברי תלמידי רבנו יונה פ"ק דברכות. ויש להוסיף טעם לברכת כהנים, כמו שכתב בספר פרי צדיק (וישלה ב), לפי שהברכה באה מאת ה' ולא מהכהנים, וכפי שנאמר 'שמו את שמי...', לכך יש לברך בלשון השכינה, לשון הקדש).

... והאמר רבי יוחנן משום רשב"י מפני מה תקנו תפלה בלחש, כדי שלא לבייש את עוברי עבירה... — יש לשאול על קושית הגמרא, הלא במקרא ביכורים הנוסח קבוע לכל ישראל, ואין לאדם בושה מחבירו, שהרי כולם אומרים כן, אבל בתפילה, שמתוודה על עוונותיו הפרטיים, כמו שפרש רש"י, ודאי בושתו מרובה, ולכך תקנו לומר בלחש? אלא עיקר קושית הגמרא על לשון רשב"י 'אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם' — משמע שלמד מביכורים לכל מקום, לומר גנותו בקול, ולא יחוש לבושה, שכך יאה לו. ועל כך הקשו מתפילה שתקנוה בלחש. (הרד"ל)

'מפני מה תקנו תפלה בלחש' — פירש הנצי"ב: גם כאשר נמצא במקום שמתפללים עמו אחרים בקול ואין יכול לשמוע באזניו מה שמוציא מפיו, והוא אמינא שצריך להתפלל בקול כדי שישמע, קמ"ל שאינו כן, אלא גם בכגון זה תקנו להתפלל בלחש, כדי שלא לבייש עוברי עבירה. —(א). בא לתרץ, הלא בלאו הכי אינו ראוי להגביה קולו כמו שלמדו מחנה. ואמרו המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה — ולכך פירש שהוצרכו לטעם זה באופן שעל פי דין היה לו להגביה קולו כדי להשמיע לאזניו. ואכן בספר באר שבע תמה על פירוש הגמרא כנ"ל. והוא נקט שם עפ"י התוספתא שאפילו לאזניו אינו משמיע [וכן דעת כמה מהפוסקים], ולכך נשאר בקושיא, כי אין שייך תירוץ הנ"ל. אך גם אם ננקוט שצריך להשמיע לאזניו, אין מובן כל כך, הלא אם יש שם רעש יכול להגביה קולו מעט בכדי שישמע הוא ולא ישמעו אחרים. ב. לפי תירוץ זה יצא שאם אין שם איש מלבדו או שאינו מתבייש, והמקום סואן שאינו שומע עצמו, יש לו להגביה קולו בתפילתו. וזה דבר חדש).

וזה לשון רש"י ז"ל בספר הפרדס הגדול (הלכות תפלה): 'זחנה היא מדברת על לבה... מכאן למתפלל צריך שתהא תפלתו בלבו ושפתיו נעות. והיא ממי למדה לעשות כן — מהקב"ה שצוה במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, למה מקום אחד לשחיטה — מפני כבוד הבריות, שעולה באה נדבה והחטאת באה על חטא, ואם היה המקום מיוחד לעזרה לשחוט שם את החטאת, מיד ידעו הכל שחטאת היא זו והיו פנים של זה מלבינים, אבל עכשיו שנשחט החטאת במקום העולה כסבורין העם שהיא עולה ואינם יודעים בחטאו של זה. אמרה חנה, כיון שהקב"ה חס על כבוד הבריות אף אנו צריכין לחוס ולהתפלל כל תפלותינו בלחש ואז אם יתוודה אדם תפלתו או ישאל צרכיו — אינו מתבייש, שאין אדם יודע מה שבלבו.'

'מפני מה תקנו תפלה בלחש — כדי שלא לבייש את עוברי עבירה' — הגם שבלאו הכי צריך להתודות בלחש, שהרי אין לו לאדם לפרסם חטאו ולגלותו לאחרים (כדאיתא בברכות לד: ובפוסקים) — יש לפרש שהבושה נגרמת מכך שמתפללים כולם בקול, וניכר לכל שזה משתתק באמצע תפילתו כדי להתודות על חטאיו.

(ואין להקשות, כיצד למדו כן מחטאת ועולה שמושם בושה הוא, שמה שם הטעם הוא מפני שאין לפרסם החטא? — ל"ק כלל, לפי שאם אכן היה דין החטאת חלוק מעולה, אין בזה משום זלזול, שהרי עושה את מצוותו. ובלאו הכי, כיון שחטאת אינה באה אלא בשוגג, אין הדבר ברור שאסור לפרסם חטא בשגגה משום חילול ה' — ע' רש"י חולין ספ"ב ומגן אברהם תרו"ב. אבל משום בושה על שגגתו, שלא נזדר — איכא).

והמנחת-חינוך (שסד, ט ואילך) מפני שאלה זו יצא לחדש שהאיסור לפרט את חטאיו משום כבוד שמים, אינו אלא כשמפרט במה חטא, אבל כשמפרסם שחטא, לית לן בה. (וצ"ב, הרי נראה שהחטא קל בעיניו ואין בוש בו, ומדוע אין בזה חילול ה' ואמנם, מלשון הגמרא לעיל (ז:): 'חציף עלי בר ישראל דמפריט חטאיה' (ובברכות לד: 'דמפרש'. והיא היא), משמע שעיקר החציפות הוא בפירוש החטא דוקא).

'שעירה חטאת דעבודת כוכבים דלא סגי דלאו שעירה מאי איכא למימר? — התם ניכסיף וניזיל כי היכי דנכפר ליה' — ודוקא בעבודה זרה מצינו כן. לא בשאר חטאים גדולים. ואף בע"ז לא נאמר אלא לענין קרבן מגזרת הכתוב, אבל בזמן שאין קרבן — אין מוטל עליו לבייש את עצמו, אדרבה יש לומר שאסור לו לפרסם. 'וחדשים מקרוב באו ואומרים שצריך לפרסם חטאו, ונשתקעו הדברים ולא נאמרו, ומדברי החיצונים דבר זה'. (שו"ת פנים מאירות ח"ב קעת. והוכיח כן מהגמרא לעיל ז. ע"ש).

'לא תימא גנתו אלא אימא צערו, כדתניא וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים' — אף כאן כשמזכיר צרות ישראל שבעבר, אומרם בקול, כדי לעורר רחמים שלא יארעו שוב צרות כאלו על ישראל. (עפ"י מהרש"א).
עוד יש לפרש שדוגמא בעלמא מביא משם שמצינו הודעת צער ברבים. ואמנם הם ענינים חלוקים; שם הטעם כדי שיבקשו רחמים, וכאן הטעם הוא לשבח ולהודות להקב"ה על הנסים שעשה לאבותינו. וכן משמע במאירי. (עפ"י 'הערות במסכת סוטה')

'וחכמים אומרים בכל לשון' — כתב בבאור הלכה (סב,ב): 'ודע עוד, דנראה לי בפשיטות, דאותן דברים הנאמרין בכל לשון, הוא דוקא אם אנשי אותו המדינה מדברין כך, אבל אם אנשי המדינה אינם יכולין לדבר זה הלשון, ורק הוא ועוד איזה אנשים יחידים יודעים זה הלשון — זה לא נחשב לשון כלל למדינה זו שאינה מכרת בזה הלשון, דבשלמא לשון הקדש הוא לשון מצד העצם, משא"כ שאר לשון איננו כי אם מצד הסכם המדינה, וכיון שאין אנשי המדינה זו מכירין בלשון זה — לא נקרא לשון כלל'.

א. כתב להוכיח חידוש זה מהסוגיא בקדושין (ו) שהאומר 'חרופתי' ביהודה מקודשת, משמע דוקא ביהודה, ולא בשאר מקומות. ולכאורה אפשר לדחות על פי דברי ר"י הוקן ותלמיד הרשב"א שם, שנימקו הטעם שאינה מקודשת בשאר מקומות, לפי שהעדים אינם מכירים לשון זו, והוי כמקדש ללא עדים.

ואולם אין להוכיח מדבריהם לאידך גיסא, שלולא שהיו צריכים עדי קיום לקדושין, היתה מקודשת, הרי משמע ששאר לשונות מועילות אף אם אינן מובנות לאחרים — הא ליתא, כי בקדושין אין צורך ב'לשון', כלומר בשפה מקובלת, אלא די שהענין המכוון ישתמע מתוך דיבורם. (והרבה אחרונים סוברים שאפילו דין 'דיבור' אין צריך בקדושין), שלא כבקריאת שמע.

ב. עוד על החילוק בין לשון הקדש שהיא 'לשון בעצם', לגבי שאר לשונות שאינן אלא 'הסכמיות' — ע' במובא בנדרים י. וע"ע: אגרות משה א"ח ח"א לב; יו"ד ח"ד כג,א; ספר הזכרון לגרי"י פרנקל, עמ' קנא).

'ורבנן — אמר קרא ששמע — בכל לשון שאתה שומע' — מדלא כתיב 'שמעו' בלשון רבים, שהרי מדבר אל הכלל, משמע שכל אחד עם שמיעתו שבה הוא מבין בפרטיות (שפת אמת מגילה יז:).
ויש לפרש שהלימוד הוא ממשמעות המילה, שהיא לשון הבנה וקבלה, ומשמע שכל אחד ואחד בדרך ובלשון שמבין בה הוא. וכן יש לפרש את הדרש דלהלן 'ושמעה קול אלה'. וערש"י שם. וע"ע חדושים ובאורים.

'ההוא שלא יקראנה למפרע' — נראה שהוצרך ללמד על כך באופן שאינו משנה את משמעות הדברים, כגון 'ישראל שמע' (חדושים ובאורים).
לפי זה יש להוכיח לכאורה שגם כשקורא בכל לשון, יש להקפיד על תרגום מילולי מדויק ואין די

בתרגום כללות הענין, כי אין סברא שבלשון הקדש אם אומר 'ישראל שמע' לא יצא ובלשון אחרת כי האי גוונא יצא. ולא דמי לברכות ותפילה שאין שם נוסח מלים מסוים מדינא, כל שמזכיר את הענינים המעכבים בברכה.

ואפשר ששבועת הסוטה דינה כדין ק"ש, אעפ"י שלא מצינו בה לפסול אמירה למפרע, אפשר שצריך להקפיד על הנוסח המסוים הכתוב בתורה. וכן מבואר באגרות משה (או"ח ח"א לב, א ו). וזה שלא כפי הנראה בספר באר שבע שנקט שבכלל 'בכל לשון' כשאנו משמר הנוסח המילולי. ולפי הראשונים שמפרשים 'למפרע' — סדר הפסוקים, לכאורה אין ראייה לנידון דידן כלל.

ורבי, שלא יקראנה למפרע מנא ליה? — נפקא ליה מדברים הדברים' — והולך רבי לשיטתו בדרשת 'דברים — הדברים, בשבת צו: (מהר"ב נבנצל שיח'. וכיוון לדברי רא"מ מפינסק בהגהותיו לברכות יג, ע"ש ובדבריו שם בדף טו.).

'למימרא קסבר רבי כל התורה בכל לשון נאמרה...' — רש"י מפרש: לקרות בבית הכנסת. והקשה הרא"ש בתוספותיו, הרי לא מצינו לקריאת התורה בבית הכנסת שתהא מצוה מן התורה, ומדו זה שתלו כאן מחלוקת רבי וחכמים בדרשת הפסוקים בנידון זה. ואולם — כתב הרא"ש — מצינו פרשת זכור ופרשת פרה שקריאתן מדאורייתא.

ופירש הרא"ש (וכ"כ התוס' בכ"מ) על שאר קריאות שהצריכה תורה, כגון מקרא בכורים ויודי מעשר וקריאת פרשת חליצה. (ולפירוש זה, יחלוק רבי על סתם משנתנו ויסבור שהכל בלשון הקדש). ויש מי שיישב פרש"י, שאמנם אין הקריאה בתורה בבית הכנסת מחויבת מהתורה, אבל אם בא לקרות, יש לו לקרוא בלשון הקדש מדין תורה. וכשם שלמדו (בברכות כא) ברכת התורה לפני הקריאה מדאורייתא, הגם שהקריאה עצמה אינה מדאורייתא. (באר שבע. הכוונה לקריאה בציבור, וכמוכא בירושלמי שברכת התורה בקריאה בציבור דאורייתא).

ורבנו חננאל פירש שהנידון הוא אם ניתן להעתיק התורה ולקרות בה בלשונות אחרות. (עתוס') ויש מפרשים בדרך אחרת: הכל מודים שלא נכתבה תורה על הספר שכתב משה אלא בלשון הקדש לבדה, ולא נכתבו שאר לשונות אלא על האבנים בגלגל, שנאמר באר היטב (כדתנן במתניתין). והנידון בגמרא הוא על הלימוד שלמדו הקב"ה למשה ומשה לישראל, לפי שהיו בהם גרים משאר לשונות — האם היה מלמדה לכל אחד ואחד בלשונו, או שמא לכולם שונה בלשון הקודש. (רב האי גאון — מובא ברשב"א ברכות; ראב"ד — מובא בריטב"א. ומהרש"א פרש דברי התוס' בברכות, שהכל מודים שבסיני נאמר כל דיבור ודיבור בשבעים לשון. וע"ע טוב ראה ומגדים חדשים שם).

או כלך לדרך זו: נידון השאלה הוא, כאשר נכתבת התורה בלשון אחרת, האם יש בכתיבה זו קדושת ספר תורה ויוצאים בזה ידי חובת כתיבת ספר תורה, כי עיקר מהותו של ספר התורה הוא תוכן הדברים והמצוות כפשטותן [הגם שודאי כל הרמזים ושבעים הפנים וצירופי השמות אינם שייכים אלא בלשון הקדש, בצורת האותיות ובתגים וכו'], והקורא ממנו כקורא מתוך הכתב ולא כקורא על פה. או שמא לא ניתנה תורה להעתיקה אלא ככתבה וכנתינתה, וכשאינה כתובה בלשון הקדש אינה חשובה 'תורה'.

ולכך רצו לתלות בשאלה זו נידון אמירת הדברים שאמרה תורה לאמרם, האם העיקר בהם הוא התוכן, כך לי בלשון זו או בלשון אחרת, או שמא צריך להקפיד על הלשון כפי שהוא כתוב בתורה. (עפ"י חדושים ובאורים. פירוש נוסף ע' בשפת אמת מגילה יז).

— ערש"י ותוס' ושאר ראשונים בברכות (יג). ונראה לפרש בדעת רש"י את השאלה אם נאמרה בכל לשון או בלשון הקודש בלבד, על פי דעת הט"ז שהלומד תורה בהרהור בלבד, אינו מקיים מצות תלמוד תורה — האם כשלומד בלשון אחרת, מקיים המצוה אם לאו.

עוד נראה לפרש, לפי מה שכתבו הפוסקים שמצות תלמוד תורה מתקיימת בתורה שבכתב אפילו קורא ואינו מבין, (כן כתב רבנו בחיי ב'כד הקמח' ערך תורה. ונתבאר במק"א) — האם כשקורא התורה בשאר לשונות מקיים המצוה גם כאשר אינו מבין, כגון הקורא בתרגום, כי התורה בכל לשון נאמרה, או שמא לשון אחרת הרי היא כפירוש וכתורה שבעל-פה, ואינו מקיים המצוה אלא אם מבין. (מהגר"ו נ גולדברג שליט"א).

בסיס לדברים הללו נמצא בחדושי הריטב"א בברכות: 'זאין אדם יוצא ידי 'הגית' אלא בלשון הקודש'. ואולם נראה שלדעת הריטב"א (במגילה כ. ובברכות טו:): מצות לימוד תורה מתקיימת בהרהור בלב בלבד, ללא שיוציא בשפתיו. וצריך לומר כהסבר השני, שבאופן שקורא ואינו מבין, צריך לשון הקדש דוקא.

עוד בענין תלמוד תורה בהרהור: ע' פני יהושע ברכות טו: שו"ע הגר"ז הל' ת"ת ב, יב; בהגר"א או"ח מז; חיי אדם י, ד; ב'שמט אדם'; שו"ת מהרש"ם ח"ב לה; ציונים לתורה ט.

ענינים וטעמים

'וידוי מעשר' — למה נקרא 'וידוי', והלא אינו אלא אומר שבחו, שלא חטא כלל בערתי הקדש מן הבית... לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי... עשיתי ככל אשר צויתני, והלא הוידוי מורה על ההפך, על הודאה בחטא?

זו לשון רבנו עובדיה ספורנו בפרושו לתורה (תבוא כו, ג): בערתי הקדש מן הבית — 'בחטאינו ובעוונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות. כאמרו, ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם. וזהו וידוי מעשר שהזכירו רז"ל'.

כלומר, בתוך השמחה, מהול גם מעט עצב וצער באמירה זו. בהתרומם נפשו של איש ישראל בעמדו לפני ה' אלקיו, ורואה ברכתו שלמה, הפרשת מלאכתו קדושה, והרי היא נתונה לאנשי קודש ומקובלת לפני הא-ל הקדוש, באותה שעה נזכר, שכל הקודש הזה שהוא נותן עתה לכהנים וללויים — לבכור אשר בבניו היה ראוי, ואלמלא החטא הראשון, היתה עבודת ה' נעשית בבכורות ישראל, וכל בית בישראל, כביתו של הכהן העומד לשרת לפני ה' אלקיך; ועתה, בחטאינו ובעוונות אבותינו הוסרה העבודה מן הבכורות. בערתי הקדש מן הבית!

ועוד איתא בספרים בענין זה. למה הוא נקרא בשם 'וידוי':

אלמלא צותה תורה לומר בלשון הזה, לא היה הפה יכול לדבר והאוזן לשמוע דברים אלה יוצאים מפי בשר ודם שאומר לפני בוראו: לא עברתי ממצוותיך, ולא שכחתי! שמעתי בקול ה' אלקי! עשיתי ככל אשר צויתני! השקיפה וברך כאשר נשבעת! פה של בשר ודם, ידבר בפני בוראו דברים אלה? וכמה דברים שהמרה את ה' אלקיו ולא שמע בקולו, ושכח, ולא עשה ככל אשר נצטווה? הרי שאין לך דיבור שקשה לאומרו בפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כדיבור הזה.

ועכשיו כשהוא אומרו בגזרת המלך עליו, אינו יכול שלא לטהר את לבבו עובר לאמירתו, ולהתחרט על כל מה שעשה שלא כמצוה, ועל כל אשר לא שמע ולא עשה ככל המצוה אשר צוהו בוראו. כיון שטהר לבבו תחילה, הרי הוא יכול אחר כך לומר בפה מלא כל האמירה הזו. היא היא האמירה והוא הוא הוידוי ואי אפשר לזו בלי זה. (מתוך ספר התודעה לזקני רבי אליהו כי טוב זצ"ל, ח"ב ד. וע"ע מי השילוח ח"ב תבוא; פרוש המלבי"ם שם; מפרשי המשנה מע"ש ה"ג, הון עשיר שם; כו"פ מב, ועוד.

אולי יש מקום לבדוק השערה נוספת, 'יודוי' כמו 'יודוא' (ומצוי חילוף 'ו' וא' בכגון זה), והיינו שמוודא ומברר שנהג במעשר כדקין).

פרפראות לחכמה

וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר באר היטב — צירוף אותיות 'היטב' באופן זה: ה, הי, היטב, היטב — עולה 70. (עפ"י עשרה מאמרות חקור הדין יא; מהרש"א; ראשון לציון. וע' בעל הטורים, רא"ם וגור אריה — תבוא כו,ח).

דף לג

הערות ובאורים בפשט

'כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. והתניא... לא קשיא, הא ביחיד הא בצבור... ואב"א גבריאל הוה, דאמר מר בא גבריאל ולימדו שבעים לשון' — נחלקו הראשונים בדבר; יש אומרים לאו דוקא ארמית אלא גם שאר הלשונות אין המלאכים מכירים, (שאינן לשון בעצם אלא סימנים הסכמיים). כן היא דעת הרי"ף (ברכות פ"ב). ונקטו ארמית לרבותא, אף על פי שהיא לשון התרגום וניתנה מסיני (פ"ק דמגילה), וגם נשתלשלה מלשון הקודש — אין המלאכים מכירים אותה. (מהרש"א ומהר"ל; עשרה מאמרות — אם כל חי א, לא).

והקשו התוס' (בשבת יב) הלא המלאכים יודעים אפילו מחשבות הלב?

(השפת-אמת שם תמה מנין להם זאת, והביא שבוהר איתא להפך, שאין מחשבות הלב גלויים למלאכים. ומבהגר"א (או"ח קא, ד) משמע לכאורה שהדבר שנוי במחלוקת התלמוד והזוהר. ע"ש. וע' במעדני-יום-טוב על הרא"ש — ברכות פ"ב ב. והשלה"ק (עשרה מאמרות מאמר שני ע, הגהה ה) נקט דברי הזוהר שאין המלאכים יודעים מחשבות, וכתב שהגמרא אינה חולקת על כך, ע"ש).

ולכן כתב הרא"ש בפסקיו (ברכות פ"ב ב. אבל בתוספותיו כאן כתב אחרת. וע"ע) שהמלאכים יודעים ומבינים את כל הלשונות, אלא שאינם נזקקין להעלות תפילות שבארמית, מפני שלשון זו מגונה בעיניהם. ודוקא ארמית ולא שאר לשונות. (והטעם, לפי שהיא שיבוש לשון הקודש. ולפי זה הוא הדין לשאר לשונות שבאו משיבוש לשון הקודש, כמו שכתב הרמב"ם על השפה הערבית — 'מעדני יום טוב' שם). וכבר הקשו המפרשים (ע' ר"ש משנץ; באר שבע ועוד) שמסוגיתנו מוכח שאינם מבינים ארמית, מכך שהביאה הגמרא ראייה מגבריאל שלימד ליוסף שבעים לשון, הרי משמע לכאורה שהנידון הוא הבנתם והכרתם בלשון.

בין בת אחת לזה אחר זה, אלא שלא רצו להעמיד משנתנו בבת אחת דוקא, לכך הגיהו במשנה 'לא היתה שותה'. (וכן נקט בעל המאור — נדפס בסוף מסכת קדושין). ויש סוברים שלעולא ורבי יצחק אפילו בבת אחת אין נאמן עד אחד להכחישו. (ע' בתירוצם השני. וכן בתוס' שני' ורא"ש כתבו שבסוטה הואיל ונאמן מדאורייתא, אין ע"א מכחישו אפילו בב"א. וכן י"ל לדברי רבי שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן בירושלמי (מובא בתוס'), שאף בבת אחת אינה שותה מפני שרגלים לדבר).

ב. התוס' הוכיחו מהסוגיא ביבמות [דלא כמשמעות רש"י כאן], שאין די שיעידו בזה אחר זה, אלא רק אם בית דין כבר פסקו והורו עפ"י עדות האחד, אין דברי השני מתקבלים. וצדדו בתוס' שמא עולא ורבי יצחק אינם מצריכים פסק בית דין בינתיים. ובכתובות כתבו התוס' שבמקום שעד אחד נאמן מדאורייתא, הרי הוא כשנים אפילו לא פסקו בית דין על פיו. (וכ"כ הבית-שמואל (קצח סקי"א) בדעת הרמב"ם והטור).

ג. לדברי הירושלמי (מובא בתוס'), אין חילוק בדין זה בין איש לאשה, וכשם שהאיש מכחיש את האיש כך האשה מכחשת את האיש, שהרי האמינה כאן תורה אף פסולי עדות. ואולם המאירי כתב שכל שהעיד כשר בטומאה ואשה או קרוב אומר לא נטמאת — אפילו בבת אחת, אין דברי האשה או הקרוב כלום.

ה. לפי לשון אחת בדברי רבי נחמיה, כל מקום שהאמינה תורה עד אחד — הלך אחר רוב דעות, ושתים נשים באיש אחד, כמו שני אנשים באיש אחד. ולפי לשון אחרת, אם בא עד כשר מעיקרא, אפילו מאה נשים מעידות כנגדו, כעד אחד הן (ואם נתקבלה עדותו של ראשון כשנים, אין דבריהן כלום כנגדו. ואם בבת אחת — הרי זה ספק. רש"י). ורק אם גם הראשון היה עד-פסול, אז הולכים אחר רוב דעות. אין חילוק בדין 'רוב דעות' בין קולא לחומרא. א. הלכה כלשון אחרונה. (רמב"ם סוטה א, יח).

ב. משמע מרש"י שלפי לשון אחרונה, אם קדמו עדים פסולים ואמרו נטמאת ונתקבלה עדותם, ובא עד אחד כשר ואמר לא נטמאת — שותה, שלעולם עד כשר מערער עדות הפסולים, אפילו בזה אחר זה. (וע"ע בכל הענין בבאור שיטות הראשונים, בחזו"א אה"ע כט).

פרק שביעי; דף לב (ג)

נב. אלו דברים נאמרים בכל לשון ואלו נאמרים בלשון הקודש בלבד?

אלו נאמרים בכל לשון; —

פרשת סוטה (ואמר הכהן לאשה — בכל לשון שהוא אומר. ורש"י גרס ואמר אל האשה — בכל לשון שהיא שומעת).

אעפ"י שאומר הכל בכל לשון, שם השם צריך להאמר בלשון הקודש בלבד, [בקריאת

אדנות]. (עפ"י שו"ת הרשב"א תתמב. וע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א לב,ו).

וידי מעשר ('אמירה' 'אמירה' מסוטה).

קריאת שמע (שמע ישראל — בכל לשון שאתה שומע). רבי אומר: ככתבה. (והיו — בהווייתן יהו). הלכה כחכמים וכסתם משנה. (פוסקים). זכירת יציאת מצרים, בכלל 'קריאת שמע' שאמרו כאן. (עפ"י מרומי שדה).

תפלה — לפי שרחמים היא, יש לו לבקש בכל לשון שהוא מבין. ואולם אמרו שהיחיד אין לו לשאול צרכיו בלשון ארמי, לפי שאין מלאכי השרת מכירים בלשון ארמי. (לג).

א. יש אומרים ששאר לשונות דינם כארמית. ויש אומרים דוקא ארמית שהיא שיבוש לשון הקדש, היא מגונה בעיני המלאכים. (ערי"ף ורא"ש פ"ב דברכות).

ב. יש אומרים שתפילות הקבועות לציבור, נאמרות בארמית גם ביחיד. (ערא"ש ברכות ב, ב; או"ח קא, ד).

ג. התחינות שבארמית שבסוף הסליחות, 'מחי ומסי...' — אין לאמרן ביחיד. (פוסקים). ומותר לאמרן בציבור כל זמן שששה מתוך הציבור עדיין אומרים אותן. ואף אם כבר גמרו, הדעת נוטה שכל עוד לא גמרו הסליחות עד הקדיש מותר לאמרן, אבל לאחר שכבר גמרו כל הציבור את הסליחות, אסור. (הליכות שלמה יז, ב).

ד. המתפלל אצל החולה, כיון ששכינה עמו יכול לבקש בלשון ארמית (שבת יב; יז"ד שלה, ה). ה. יש מי שכתב שאדם גדול שאין תפילתו צריכה שמירה מן המקטרגים, יכול להתפלל בארמית, כמו שמצינו ברשב"י שהיה מתפלל כמה תפילות בארמית. (עפ"י בן יהוידע).

ו. מי שאינו מבין לשון הקדש אלא ארמית, יתפלל בלשון שהוא מבין, ולא יתפלל בלשון הקדש שאינו מבין. (עפ"י תר"י ברכות פ"ב. וכן מפורש בספר עשרה מאמרות 'אם כל חי' א, לא). ומסתבר שגם המבין לשה"ק, אם התפלל ביחיד בארמית יצא ידי חובת תפילה. (עפ"י חדושים ובאורים). ברכת המזון (ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך — בכל לשון שאתה מברך).

שבועת העדות (ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה — בכל לשון שהיא שומעת). שבועת הפקדון (גזרה שוה תחטא תחטא משבועת הפקדון. וכתבו התוס' שגם ללא גזרה-שוה זו אין להצריך לשון הקדש).

א. קריאת התורה בבית הכנסת, אין הדבר ברור אם ניתנה להאמר בכל לשון או בלשון הקודש דוקא. בתחילה ניסו לתלות זאת במחלוקת רבי וחכמים, ודחו.

שבועת ביטוי ושבועת הדיינים גם הן נאמרות בכל לשון (ראשונים). ולדעת הר"י בן מגאש שבועת הדיינים בלשון הקדש. (ולענין דיעבד — ע' להם משנה; אג"מ או"ח ח"א לב, ה).

ב. כתבו התוס' (וכן הובא במגן אברהם סב סק"א): כל אדם אומר בלשון שהוא מבין דוקא, אבל אם אינו מבין הלשון — לא.

ועוד כתבו: הלל וקידוש של שבת וברכת הפירות וברכת המצוות — נאמרים בכל לשון, גם למי שאינו שומע הלשון. וכן הובא במגן אברהם. ואולם שאר פוסקים הכריחו בכמה ראיות שאם אינו שומע הלשון לא יצא. (ע' בספר באר שבע כאן שתמה על סברת התוס' שבקידוש דאורייתא יוצא אעפ"י שאינו מבין. [ובאגרות משה או"ח ח"א לב, ד] כתב שמסתבר שצריך עכ"פ לידע שהוא אומר קידוש היום]. וכן פסק המשנה-ברורה (סב סק"ג ובבאה"ל) עפ"י קרבן העדה, מגן גבורים והגהות ר"א לנדא, שלא יצא אם אינו מבין הלשון).

ג. כתבו הפוסקים שבקריאת שמע וכד', כאשר אומרה בלשון הקודש יצא אפילו אינו מבין הלשון, [מלבד בפסוק ראשון שמעכת בו הכוונה]. ובתוס' מוכח שנקטו שאין כשר אפילו בלשון הקדש אלא כשמבין הלשון (ע' מרומי שדה. וכן נסתפק בפמ"ג. ובבאה"ל (ר"ס סב) תמה עליו).

ובסוטה, כתבו המפרשים, אם אין האשה מבינה לשון הקדש, אין לומר לה אלא בלשון שמבינה. [והוא הדין לשבועת העדות והפקדון, שאם אינו מבין מה שהוא אומר אינו כולם. וכן לענין ביטול חמץ. ויש לצדד אם צריך להבין כל מלה ומלה או כללות הענין. ע' אג"מ או"ח ח"א לב,ג]. וגם באמירה שבחליצה, הגם שהיא בלשון הקדש, צריך שהאיש והאשה יבינו משמעות הדברים (חדושים ובאורים. ונראה לכאורה שאין צריך להבין כל מלה ומלה אלא משמעות הענין בכללותו. וכן צידד באגרות משה (או"ח ח"א לב,ב), שמדינא אינם צריכים להבין, אלא לחומרא בעלמא יש להסביר ליבם, כמוזכר בפוסקים. ונשאר ב'צ"ע לדינא').

ספירת העומר — כתב המגן-אברהם (תפט סק"ב) אין לספור אלא בלשון שהוא מבין, ואם אינו מבין לשון הקדש וספר בלשון הקדש — לא יצא. ובשאלת יעב"ץ (ח"א סוס"י קלט) כתב שיוצא אפילו בלשון שאינו שומע. (ובספר דבר אברהם ח"א לד, באר דברי המג"א, שספירה ללא ידיעת המספר אינה כלום. ולכאורה נראה שאף הריעב"ץ לא דיבר אלא כשיודע כמה היום לעומר, רק אינו מבין משמעות כל מלה ומלה שאומר בספירה. וצ"ע).

ולענין שמיעת ברכות וקידוש וכד' הנאמרות בלשון הקדש, כאשר השומע אינו מבין הלשון — יש אומרים שאינו יוצא, ויש חולקים. (ע' או"ח קצג,א).

ד. לדברי הרמב"ם (ק"ש ב"י. וכן דעת סמ"ג, וכן הוא בטשו"ע) גם בשאר לשונות צריך להזהר משובש, ולדקדק בה כבלשון הקדש. והראב"ד חולק.

ה. יש מי שכתב שבכלל 'בכל לשון' — אמירת הדברים שלא כפי שהם כתובים בלשון הקדש אלא בנוסח אחר. (באר שבע. ואולם צריך להקפיד שלא להחסיר או להוסיף מעניני הברכות שתקנו חכמים, כמו שכתב הרמב"ם בתשובה רנד). ויש סוברים שבכל מקום שהנוסח קבוע בתורה, אין כשר אלא כאותו הנוסח. (ע' אגרות משה או"ח ח"א לב,א ו).

ו. כתב הב"ח (או"ח קצג) שמצוה מן המובחר לומר בלשון הקדש. (וכן הובא במשנ"ב סב סק"ג. [וע' גם בשו"ת הרמב"ם רנד. וכ"כ במחזור ויטרי (סא) לענין ברכת המזון]. ואולם מצד הדין מותר לומר בכל לשון אף למי שמכיר ובקי בלשון הקדש (ע' בבאור הלכה שלד,יב).

ואלו נאמרים בלשון הקודש; —

מקרא ביכורים (גזרה שוה 'עניה' / 'עניה' מברכות וקללות).

חליצת היבמה (ג"ש 'עניה' / 'עניה' מברכות וקללות. רבי יהודה אומר: וענתה ואמרה ככה... — עד שתאמר בלשון הזה).

לכאורה נראה שלפי תנא קמא, רשאי לומר בלשון הקדש שלא ככתוב בתורה, אבל לרבי יהודה צריך לומר כפי הכתוב. (חדושים ובאורים). ובאגרות משה (או"ח לב,א) נקט שצריך לומר דוקא כנוסח שבתורה, ולא נחלקו בדבר רבי יהודה וחכמים.

ברכות וקללות שאמרו ישראל כשעברו את הירדן. (גזרה שוה; וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ולהלן כתוב משה ידבר והאלקים יעננו בקול מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשה"ק. ורבי יהודה דרש בגזרה שוה 'ענייה' / 'ענייה' מחליצה).

ברכת כהנים (גזרה שוה 'ברכה' / 'ברכה' מברכות וקללות. ורבי יהודה דרש מכה תברכו).

ברכת כהן גדול כשהוא קורא בתורה בפרשת יום הכפורים.

יש מי שפרש שהכוונה לקריאת הכהן הגדול, אבל הברכות הרי הן כשאר ברכות הנאמרות בכל לשון. (עפ"י תוי"ט. והרמב"ם לא הזכיר דין לשון הקדש בזה). ויש חולקים וסוברים שעיקר

הכוונה לברכות, כפשט הדברים, אבל הקריאה דינה כשאר קריאות (עפ"י משך חכמה). ושמה
הכוונה על שניהם, הברכות והקריאה. (ע' חדושים ובאורים להלן מ:).

פרשת המלך (= הקהל).

הרמב"ם (בסוף הלכות הגיגה) כתב שגם ברכותיה נאמרות בלשון הקדש. (וע' באר שבע; חו"ב
מ:).

פרשת עגלה ערופה

משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם.

א. קריאת פרשת זכור, [וקריאת פרשת פרה — לדעת הסוברים שהיא מדאוריתא], נאמרת
בלשון הקודש דוקא (באר שבע).

ב. דנו בגמרא האם ניתן לכתוב התורה ולקרותה בכל לשון אם לאו. וכתבו הפוסקים שבזמן
הזה הותר לכתוב ולקרוא בכל לשון שבקיימים בו, כשם שהותר לכתוב תורה שבעל פה
משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' (ע' או"ח שלח, יב). ודעת הראב"ד שלא הותר לקרוא
בכתבי הקודש בשאר לשון אלא למי שאינו בקי בלשון הקודש. (ע' באור הלכה שם). ע"ע
פרטים נוספים בשבת קטו.

ג. יש מי שנסתפק, בדברים הנאמרים בלשון הקדש, האם ניתן לאמרם בנוסח אחר מזה הכתוב
בתורה (ע' חלקת יואב תנינא א). ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א לב) נקט כדבר פשוט
שבכל הדברים שנאמר בהם נוסח בתורה צריך שיאמר אותו הנוסח.

נג. א. ברכות וקללות שאמרו ישראל כשעברו את הירדן, וכתובת התורה על האבנים — כיצד?

ב. מי שיש לו צער, האם יש לו להודיעו לרבים?

ג. מפני מה תיקנו תפלה בלחש?

ד. מפני מה כל החטאות באות כשבה או שעירה ואילו חטאת עבודה זרה אינה באה אלא שעירה?

א. כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אצל הר גריזים והר עיבל שבשומרון, בצד שכם אצל אלוני מורה
[ולדברי רבי אלעזר (לג: ובירושלמי), שתי גבשושיות סמוכות לירדן היו, שנתכנו 'גריזים' ו'עיבל'], ששה
שבטים עלו להר גריזים וששה להר עיבל, [ושל גריזים מרובה מנינם משל עיבל. לו: אבל בירושלמי
אמרו להפך], וזקני הכהנים והלויים (כדברי רבי אליעזר בן יעקב להלן לו), כל הראויים לשאת את הארון
(כדברי רבי יאשיה שם. וע' מאירי) עומדים בין ההרים למטה עם הארון. הכהנים מקיפים את הארון והלויים
את הכהנים, ושאר שבט לוי עמד על ההר, ככתוב. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה אחת,
'ברוך האיש אשר לא יעשה פסל...'. אלו ואלו עונים 'אמן'. הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה
אחת 'ארור האיש אשר יעשה פסל...'. ואלו ואלו עונים 'אמן', וכך ממשיכים ברכה וקללה ברכה וקללה
(כדלהלן לו:), עד שגומרים ברכות וקללות.

הברכות כקללות נאמרו בקול רם ובלשון הקדש, כלל ('ברוך אשר יקים את דברי התורה') ופרט (לו:).

לדברי רבי (לו:), הכל עומדים למטה, ומה שנאמר 'על הר... היינו בסמוך. הפכו פניהם
כלפי הר גריזים ופתחו הלויים בברכה. כלפי הר עיבל — ופתחו בקללה [כפשוטו של
הכתוב בספר יהושע, חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל].
ובירושלמי (מובא בתוס' לו: ד"ה א') אמר רבי שמעון, לויים כולם למעלה, ומה שנאמר בתורה
שהלויים עם הארון, הכוונה לכהנים.

יש מי שכתב (בבאור התוספתא, ח) שלא עמדו על ההרים אלא הזקנים והשופטים, אבל שאר העם עמד למטה. (עפ"י מרומי שדה לו.).

אחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהן את כל דברי התורה בשבעים לשון (באר היטב). יש מן הראשונים שכתבו שנכתבה התורה בשלמותה. ויש אומרים שלא נכתבו אלא המצוות בקיצור). והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו. קילפו את האבנים ונטלון ובאו ולנו במקומם, בגלגל, ושם הקימו את האבנים. (עפ"י גמרא כאן ולהלן לו.).

בירושלמי מובאת דעת רבי יהודה, שעל אבני המלון נכתבו הדברים לא על אבני המזבח. (מובא בתוס' להלן לה:).

ראה פרטים נוספים להלן לה-לו.

ב. וטמא טמא יקרא — צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים, וכל מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים.

וכן אמרו לענין מקרא ביכורים שהוא בקול רם ווענית ואמרת. בניגוד לוידי מעשר שאין שם 'עניה', כדי להודיע צערו — צרות שעברו על ישראל, צרת לבן הארמי וצרת מצרים) לרבים.

הרמב"ם השמיט קריאת ביכורים בקול רם. (מנחת חינוך תרו, א). ויש לומר שלדעתו אינה אלא מדה טובה משום ענוה, ולא מדינא. [ובזה מובן שיוצאים במקרא בכורים מדין 'שומע כעונה' גם לפי השיטות שבברכת כהנים אין יוצאים מפני שצריך קול רם]. (רשימות שיעורי הגר"ד סולוביצ'יק סוכה לא:).

ג. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מפני מה תקנו תפלה בלחש — שלא לבייש את עוברי עבירה (המתודים על עבירותיהם בתפילה), שהרי לא חילק הכתוב בין חטאת לעולה בדבר הנכר.

יש מי שהראה שנחלקו בדבר החכמים בירושלמי, האם רצוי שיגלה חטאו [שבשוגג] לרבים אלא שרשאי להסתירו, או שמא אין הדבר רצוי (ע' חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב נט, ב ואילך).

ד. חטאת באה כשבה או שעירה, שהמתבייש בחטאו יוכל להביא כשבה שנקבותה מוסתרת באליה, ואין ניכר לרבים אם מביא חטאת (נקבה) או עולה (זכר). אבל חטאת עבודת כוכבים אינה באה אלא שעירה שאין לה אליה. הטיל עליו הכתוב שיתבייש שתהא לו כפרה מעונש גדול כזה.

דפים לג — לה

נד. כיצד עברו ישראל את הירדן בכניסתם לארץ?

יום שעברו ישראל את הירדן, היה הארון נוסע לפניהם, שלא כבשאר מסעות שהיה נוסע אחר שני דגלים. אותו היום היו הכהנים נושאים אותו ולא הלויים. כיון שניטבלו רגלי כהנים במים, חזרו המים לאחוריהם, וקמו נד אחד בגובה י"ב מיל לדברי רבי יהודה, כאורך מחנה ישראל. רבי אלעזר בר' שמעון אומר: היו מים נגדשים ועולים כיפים על גבי כיפים יותר משלש מאות מיל, עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב. (ואמרו בירושלמי: עד לבו של ריקיע. ושם אומרים: עד בבל). לדעה אחת בדעת רבי אלעזר בר"ש, היו עוברים את הירדן בזה אחר זה (כדרך בני אדם העוברים בשביל אחד,